

Cseke Péter

Munkássága a Magyar Örökség része

Beke György fejfájára

Van valami jelképes abban, hogy szülőföldkönyvének sajtó alá rendezése közben érte a halál. A farkasréti búcsúztatás után Uzonban helyezték örök nyugalomra február 8-án.

Életkorban csaknem egy emberöltő választott el Beke Györgytől, földrajzilag – két életszakaszunkban is – több száz kilométer. Attól függően, hogy Bukarest vagy Budapest irányában mértük-e Kolozsvárról a távolságot. Most, hogy testvérünk és barátunk földi távozása ismételten ráébresztett emberi létünk végeességére, úgy érzem, mintha az időleges távolságok ellenére mindvégig egymás közelében éltünk volna. Lélekben, sorsvállalásban, műfajteremtő törekvésben mindenképpen.

Sokatmondó tény: Beke György (eredetileg tizenkét kötetesre tervezett) erdélyi barangoló könyveinek impozáns sorozata attól fogva kezdett testet ölteni, hogy huszonnégy évi bukaresti élet után átköltözhetett a magyarok számára akkoriban zárt várossá nyilvánított Kolozsvárra. Előbb egy Borháncs utcai tömbházlakásba, onnan pedig a Borjúmál oldalába, a Szervátiusz-műteremház közelébe. Nagy anyagi ráfizetéssel, de a sajátjába. Nem telt el úgy hét, hogy a napi munka után egyszer-kétszer ne találkoztunk volna friss kézirataink, műhelygondjaink megbeszélése végett. Amelyeket rendszerint késő éjszakába nyúló sétálások követtek. (Nem lepődnek meg, ha egyszer a securitate archívumából ezek a beszélgetések is előkerülnének.) Mivel nem szeretett egyedül útra kelni – kellő oka volt rá! –, gyakorta beülhettem melléje a barangoló könyvekben is „megörökített” zöld Skodájába. Többnyire együtt indultunk a Szilágyságba, Fehér megyébe, Beszterce-Naszód vidékére, Nagybánya és Szatmárnémeti környékére, a moldvai Szeret mentére. Mielőtt áttelepült volna Budapestre, a diktatúra utolsó két esztendejében, tőzsomszédok voltunk a Palocsaykert mellett. És azok maradtunk azóta is, valahányszor akadémiai ösztöndíjjal pár hetet a Dózsa György útra nyíló Abonyi utcában tölthettem.

A két világháború közötti időkben Ady, Móricz és Szabó Dezső szemlélete döntő módon meghatározta az értelmiségi pályára készülő fiatal nemzedékek tájékozódását az egész Kárpát-medencében. Eszméltető hatásukra maguk is arra keresték a választ, hogy a magyarság hol tévesztett utat, miért jutott trianoni sorsra; másrészt az foglalkoztatta őket: a szétszabdalt nemzet szellemi egységét miként lehetne megőrizni, hogy megtisztult önértéktudattal magát a nemzetet is újjá lehessen teremteni. Indulásakor Beke György ezt az örökséget jussolta. Merthogy eszmélkedésének idején Móricz Zsigmond és a népi írók vezérkara avatta be országos gondokba a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumban; nagyszabású vállalkozásának ihletője, Orbán Balázs 1943-ban „adta a kezébe a tollat”... Elsőéves egyetemi hallgató korában már maga tart előadást eszményképeiről. Hiszen addigra már sok olyan kérdésre feleletet kapott a népi írók műveiből, amelyek akkoriban őt magát is szenvedélyesen foglalkoztatták. Ezek közül kettő állt az első helyen: a társadalmi

és nemzeti megalázottság. Az embertelenség maga. Eleven sebként hordozta ugyanis a lelkeiben, hogy „a régi román világban” édesapját azért bocsátották el köztisztviselői állásából, mert nem volt hajlandó átérni a görögkeleti hitre, vagyis átállni románnak.

Az 1968-as „romániai nyitás” évében – amely egybeesett *A Székelyföld leírása* megjelenésének századik évfordulójával – Beke György kezdeményezi jeles népsorkutató elődje hatkötetes életművének az újrakiadását. Ez ugyan elmaradt, de azt nem akadályozhatták meg, hogy társaival *Orbán Balázs nyomdokain járjon, és a magunk keresésére* induljon. A Mikó Imrével és Fodor Sándorral közösen írt 1969-es bukaresti kötet csaknem kétharmadát Beke György barcasági *Csángó krónikája* teszi ki. Itt használja először a műfajteremtő *barangolás* kifejezést is. Alig telik el három esztendő, s már önálló kötetcímként olvashatjuk a Kárpátokon túli tájakra kalauzoló *Magunk keresését* (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972), tartalomjegyzékében olyan szívet melengető címekkel, mint a *Demse Antal Klézséről* vagy *Magyarok az olajvárosban*. (Az eredeti kéziratban és a riportot közreadó marosvásárhelyi folyóiratban én még úgy olvastam: *Seprik a plojesti utcát...*) Szellemi földrajzának attól fogva a *magunk keresése* volt az iránytűje. A történelmi Erdélyben, a Partiumban, Máramarosban, a Bánságban, Kárpátokon túl és – 1990 után – az egész Kárpát-medencében. Nem csupán a tömbmagyarság körében: főként a szórványvidékeken. Olyan körülmények között vállalkozott például a csángó magyarok tragikus sorsának a feltárására, amikor ez tabutéma volt a román hatalom – és főként a Ceaușescu-rezsim – kiszolgálóinak szemében. (*Csángó passió* című 1988-as budapesti kötetében például száznál több moldvai településről hozott csángó „nyomjeleket”; a kötet szerkesztő Ara-Kovács Attila pedig a szerző 69 „csángó jelentéséből” válogathatott.) Mára a moldvai csángók körében is beindult a nemzeti ébredés folyamata. Nemzetközi fórumokon tárgyalják egyenjogúsításukat. Korántsem tekintette ezt a saját érdemének, de az is bizonyos, hogy az ő írásai nélkül ez a folyamat jóval később következett volna be. Voltaképpen a nemzetföltés adta kezébe a tollat, amikor a csángó magyarok világát járta: nehogy a honfoglalás kori szálláshelyein immár lassan szórványhelyzetbe kerülő erdélyi magyarság is csángósorsra jusson.

Csak megerősíteni lehet Pomogáts Béla állítását, aki így kezdi Beke György fő művének, a Budapesten 1996-tól új életre keltett *Barangolások Erdélyben* eddigi nyolc kötetének a betájolását: „Erdélyben a szociográfia és a valóságfeltáró riport nem pusztán az irodalom műfaji palettájának egyik színe, hanem a nemzeti felelősségvállalás és elkötelezettség írásban rögzített tanúságtétele is. Mindig is ez volt: számadás arról, hogy a magyarság, amelyet szüntelenül ostromol és pusztít a történelem, miként védelmezi önmagát, miként áll helyt az egyéni és közösségi küzdelemben, mit veszített ezeken, és miben kell megerősödni, összeszednie magát.”

Életpályájának és munkásságának az alakulásában a történelmi idő és a helyszín egyaránt fontos szerepet játszott, amiként alapvető műfajának, az írói szociográfiának az újjáteremtésében, „teherbírásának” a kipróbálásában is. Nyolcvan esztendejéből huszonnégyet töltött az útnak indító szülőföldön, az 1849-es magyar szabadságharc emlékét idéző Háromszéken, huszonkét évet „szolgált” Bukarestben, tizenhatot dolgozott a történelmi Erdély fővárosában, hatvankét éves korától pedig Budapesten élve, végre az írói szabadság légkörében alkotva egyszerűen „csak az volt a dolga”, hogy ő – *Beke György*. Nagy vállalkozások korának hőse, s egyszersmind alázatos nemzeti napszámosa. Aki kisebbségi viszonyok közé született, de többségi helyzetben eszmélkedett; aki a negyvenes évek elején szerzett eszményeihez próbált hú maradni bukaresti „22 éve” idején is, akárcsak az általa felfedezett Kossuth-emigránsok 1849 után a román fővárosban; akinek Kolozsváron ívelt fel a pályája, de aki – miután a diktatúra vézskorszakában kiűtötték kezéből a tollat – Budapestre menekítette élete fő művét, erdélyi barangoló könyveinek az egész nemzet-hez szóló üzenetét.

A felkészülés évtizedeiben több szépírói műfajt is kipróbál (karcolat, elbeszélés, novella, regény, színdarab, rádiójáték stb.). A klasszikus és a kortárs román irodalom tolmácsolójaként felmutatott teljesítménye önmagában is felér egy műfordítói életművel. Most látjuk csak igazán, hogy bármiről is írt, bármilyen műfajban is nyilatkozott meg – minden ugyanabba az irányba tört magának utat. És ami ugyancsak lényeges ebben az összefüggésben: szépírói tapasztalatainak, irodalom- és művelődéstörténeti forrásfeltárásainak egyaránt az írói szociográfia tudatos művelésében vette a legnagyobb hasznát.

A két világháború között, amikor a szociográfia virágkorát élte, a szellemi ellenállás mellett a nemzetépítő *enciklopédikus hungarológia* volt a műfaj legfőbb ismérve. Ez tudatosodik Beke Györgyben Kolozsvárt – ahol az írói szemlélet kitágulásának és a politikai viszonyok beszűkülésének a drámáját élte át –, s maga is az enciklopédikus hungarológia ismerettárával feltöltődve vállalkozott egyre magabiztosabb valóságfeltárára. Ráértett arra, hogy a szociográfiai töltetű riportjai által vágott csapásán haladva tágabb szellemi horizontokig juthat el, életbevágóan fontos értéktartományokat hódíthat vissza számunkra. Önnön gatlásai alól is felszabadulva valósággal örömet leli abban, hogy mondanivalója érdekében a köztudatból már kihullott vagy megfakult történelmi, irodalmi, művelődés- és helytörténeti, egyház- és iskolatörténeti, néprajzi, népesedési stb. vonatkozású tényeket, dokumentumokat, adatokat „mozgósíthat”. Ugyancsak „kolozsvári életidejében” fedezi fel – amikor a korábbi rendszertelen országjárást háttérbe szorítja a *megtervezett barangolások* programja –, hogy a nemzetiségi tudatnak eltérő változatai vannak a Székelyföldön és a Partiumban, a szórványvidékeken és a csángó településeken. Ezeket a megkülönböztető, és mégis egymásra utaló jegyeket igyekezett a maga „szellemi földrajzának” a térképére fölrajzolni, Erdély nagy romlásának idején az életet továbbvivő erőket láthatóvá tenni.

Hogy mit jelentett számára az írói szabadság átélése Budapesten? Sorjázó kötetei (*Magyar gondok Erdélyben*, 1990; *Erdély jelene és jövője*, 1991; *Egyetlen út: az önrendelkezés*, 1993; *Atlantisz harangoz*, 1993; *Népek nagy romlása a román uralom alatt*, 1994; *Hadiutak Erdélyben*, 1994; *A nyitrai gróf feláldozása*, 1995; *Peremvidékek magyarsága*, 1995; *Védekező anyanyelv*, 1997; *Magyar áfium*, 1999; *Gyulafehérvár árnyékában*, 2002; *Megrokkant élet – Kisebbségi utazások*, 2002) azt bizonyítják, hogy azóta is változatlanul folytatta a kisebbségi sors búvárlását. De most már tágabb kitekintéssel, egyszerre figyelve valamennyi kisebbségi régióra a Kárpát-medencében. *A nyitrai gróf feláldozása*, a *Peremvidékek magyarsága*, a *Megrokkant élet* című könyveihez dokumentálódva arra jött rá Szlovákiában, Kárpátalján, Horvátországban, Szlovéniában, Ausztriában: legfőbb ideje a sokféle magyar sors tanulmányai számbavételének és egybevetésének. Barangoló könyveinek újjászervezése okán gyakran hazalátogatott Erdélybe. Örömmel tapasztalhatta, hogy az erdélyi magyarság is kezd a nemzet egységében gondolkozni.

Mindez óhatatlanul kihatott az impozáns életműsorozat újjászervezésére. Az 1996-tól indított sorozat mind külső, mind belső arányaiban szemléleti gazdagodásról, gondolati elmélyültségről és szerkezeti „léptékváltásról” tanúskodik. A *Barangolások Erdélyben* eddig megjelent darabjaiban – elgondolásai szerint az uzoni, illetve a kolozsvári szociográfia koronázta volna meg a sorozatot – a nemzeti szempont primátusa érvényesül, ez válik kötetsszervező erővé. Pontosabban: az erdélyi magyarság történelmi teherbírásának, lelki ellenállásának és sorsképletének a letisztult megragadása az összmagyarság sorsáért érzett felelősség vibráló erejétől kap távlatot.

Tanítványaim állapították meg a bukaresti és a budapesti kiadványok egybevetése során: „ez” a sorozat már nem „az” a sorozat. A *Szigetlakókban* például három korábbi kötetet vont össze (*Szilágysági hepehupa*, *Nyomjelző rokonság*, *Búvópatakok*), ugyanakkor az „ominózus” – szívinfarktust eredményező – *Boltívek teherbírása* terjedelmileg is csaknem a duplája az „eredetinek”. Az idő rostáján kihulltak a „meddőszövegek”, azok a részek,

amelyeket annak idején eleve „villámhárítónak” szánt, amelyek nélkül nem jelenhettek volna meg a szóban forgó kötetek. Különös gonddal vigyázott azonban arra, hogy „tovább éltesse” román szereplői közül azokat, akik emberségükkel, tetteikkel „beírták magukat” az erdélyi tájak magyar történelmébe. Az is magától értetődő, hogy visszaállította a cenzúra és öncenzúra áldozatául esett fejezeteket, szövegrészeket, mondatokat és mondatrészeket, kulcsfontosságú fogalmakat és kifejezéseket. Nem csak az időszerűtlenné vált szövegek elhagyásával, illetve csonkolás előtti „szövegállapot” helyreállításával változtak meg az arányok: szembetűnő a kilencvenes évekbeli széttekintés eredménye is. A régebbi történetek háttérvilágának a felrajzolásával láthatóbbá váltak a kisebbségi küzdelmek emberi dimenziói. Tisztább hangsúlyt kap a létérzés és a tudatállapot, a borongó kilátástalanság és a fel-felcsillanó reménysugár, az önmagunk erejébe vetett hit és a József Attila-i „közös ihlet”-ből táplálkozó szolidaritás érzékeltetése. Az újraszerkesztett sorozat körültekintőbb történelmi látásmódról és egyszersmind az írói szabadság mélyebb lélegzetvételéről, magával ragadó ritmusáról tanúskodik. Jótékonyan hatott, hogy a szerzőnek immár nem kellett visszafognia tollát, nem kellett „szemérmes elhallgatásokba” burkolóznia: nyíltan írhatott a korábbi tabutémákról, például az 1956 utáni romániai terror áldozatairól is.

Lélekemelő nagyváradi ünnepségen hangzott el 2002. június 22-én a Királyhágó-melléki Református Egyházkerület dísztermében: „Beke György munkássága a Magyar Örökség része”. Az 1995-ben alapított Magyar Örökség Díj Kuratóriuma döntött ekképpen. Akkor is tudtuk, és azóta még inkább megbizonyosodhattunk róla: Beke György enciklopédikus hungarológija közös kincse az egyetemes magyarságnak. Nyolcvanadik életévében lezárult életműve azt sugallja: rajtunk is múlik, hogy egy történelmileg elveszített évszázad után végre hozzánk pártoljon a jövő.

Folyóiratunk megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap

nka
Nemzeti Kulturális Alap

és a

József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány
támogatja.